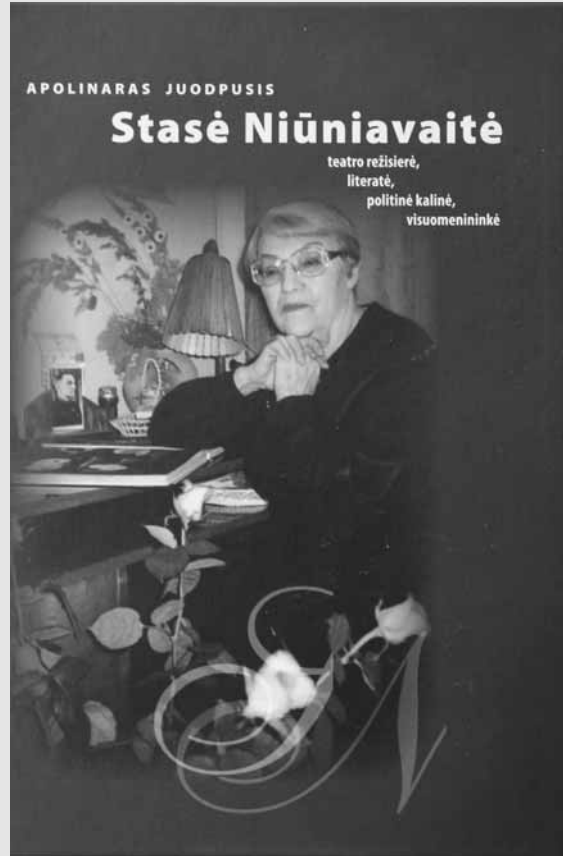


# KNYGOJE — PRAKALBINTI ARCHYVAI APIE REŽISIERĘ

PARENGĖ DANUTĖ MUKIENĖ

- Mano vėliavoj visą gyvenimą buvo parašyta: Tiesa, Lietuva, Menas.
- Teatras – mano bažnyčia, manieji maldos namai, mano religija, mano džiaugsmas.
- Aš niekad negalėjau būti žmogumi, „stovinčiu po medžiu“, aš visuomet troškau, siekiau būti žmogumi, sakančiu tiesą, ką galvoju, ir darančiu tą, ką sakau. Ar man tai pavyko?
- Aš tik žinau viena: kas bevaldytų Lietuvą, o žemė, upeliai, kalneliai, gojai liks tie patys – jų nesurusins, nesuvokietins... Taip. Bet žmonės! Ar bekalbės lietuviškai po šimto metų?
- Viešpatie! Kai numirsiu, paversk mane čiuulbančiu, skrajojančiu paukščiu, leisk čiuulbėti dainas, kurių nebeparašiau, leisk paskrajoti po laukus, miškus, tėvelio sodą...

*Stasė Niūniavaitė*



Knygos viršelis

„Šviesiam žmogui, gyvenančiam kitiems –  
mielai mūsų Staselei Niūniavaitei –  
tegul kelia Jus gimtoji žemė,  
tegul veda  
Jus gimtasis žodis –  
prie visų!

*Justinas Marcinkevičius*



2013 m. sausio 29 d. minėsime Žemaičių rašytojų sambūrio dalyvės, Vytauto Mačernio, Pauliaus Jurkaus, Prano Genio, Butkų Juzės, Stasio Anglickio, bendražygės, Žemaičių kultūros draugijos narės, aktorės, poetės, režisierės Stasės Niūniavaitės gimimo 90 metų sukaktį. Liūdna, bet jau 10 metų kai jos tarp mūsų nebėra – Stasė Niūniavaitė Anapilin išėjo 2002 m. liepos 2 dieną. Praėjus 10-čiai metų tarsi naujam gyvenimui ją prikėlė šiuo metu Vilniuje gyvenantis buvęs S. Niūniavaitės bičiulis, ilgametis Akmenės cemento gamyklos profsąjungų kultūros namų liaudies teatro aktorius Apolinaras Juodpūsis – jis išleido knygą „Stasė Niūniavaitė. Teatro režisierė, literatė, politinė kalinė, visuomenininkė“. Jos anotacijoje rašoma, kad tai dokumentinė apybraiža apie teatro režisierę, literatę, politinę kalinę, visuomenininkę Stasę Niūniavaitę (1923–2002). Žurnalistas, remdamasis surinkta gausia medžiaga, savo įspūdžiais, amžininkų prisiminimais ir režisierės dienoraščiais, pasakoja apie šios kilnios žemaičių krašto moters sudėtingą gyvenimo kelią, pažintis su garsiais Lietuvos žmonėmis, jos kūrybinę ir visuomeninę veiklą. Leidinys gausiai iliustruotas nuotraukomis.

Knygos autorius Apolinaras Juodpūsis. Nuotrauka iš RKIC archyvo

Iš knygos viršelio į mus žvelgia ta pati Stasė, su kuria šios publikacijos autorei teko laimė susipažinti pirmaisiais Lietuvos atgimimo metais, kai kūrėsi Žemaičių kultūros draugija, Žemaičių

sierės Stasės Niūniavaitės gimimo 90 metų sukaktį. Liūdna, bet jau 10 metų kai jos tarp mūsų nebėra – Stasė Niūniavaitė Anapilin išėjo 2002 m. liepos 2 dieną. Praėjus 10-čiai metų tarsi naujam gyvenimui ją prikėlė šiuo metu Vilniuje gyvenantis buvęs S. Niūniavaitės bičiulis, ilgametis Akmenės cemento gamyklos profsąjungų kultūros namų liaudies teatro aktorius Apolinaras Juodpūsis – jis išleido knygą „Stasė Niūniavaitė. Teatro režisierė, literatė, politinė kalinė, visuomenininkė“. Jos anotacijoje rašoma, kad tai dokumentinė apybraiža apie teatro režisierę, literatę, politinę kalinę, visuomenininkę Stasę Niūniavaitę (1923–2002). Žurnalistas, remdamasis surinkta gausia medžiaga, savo įspūdžiais, amžininkų prisiminimais ir režisierės dienoraščiais, pasakoja apie šios kilnios žemaičių krašto moters sudėtingą gyvenimo kelią, pažintis su garsiais Lietuvos žmonėmis, jos kūrybinę ir visuomeninę veiklą. Leidinys gausiai iliustruotas nuotraukomis.

(Nukelta į 34 p.)

ŽEMAIČIŲ ŽEMĖ ■ 2012 / 3

(Atkelta iš 33 p.)

akademija, kai buvo naujai padėti pagrindai žemaičių spaudai. Stasė buvo vienas iš didžiųjų mūsų žemaičių kultūrinio judėjimo ramsčių, žmogus, kurio nuomonė ir žodis tada buvo labai svarbus. Gėrėjaisi ja ir kaip moterimi – ji žavėjo elegancija, savo kaip moters vertės pajautimu, sugebėjimu atsiriboti nuo smulkmenų. Ji traukė žmones ir ji su jais mokėjo bendrauti. Tų žmonių, kurie norėjo būti su ja ar bent jau greta jos, visada buvo daug...

Knygos viršelyje ant Stasės kelių – rožės. Sentimentalu, gal net kiek primityvu, bet... Tos gėlės – jai. Už tai kad buvo, yra ir bus visada su mumis, kaip kuriantis ir kultūros keliu iki paskutinės savo gyvenimo dienos ėjęs žmogus. Ne kasdien įstengsime tų gėlių nunešti ant jos kapo. Te žydi jos bent ant jai skirtos, iš jos kūrybos, atsiminimų, dienoraščių fragmentų, laiškų, linkėjimų sudarytos knygos viršelio.

Didelė S. Niūniavitės gyvenimo dalis užfiksuota jos dienoraščių, kurių yra išlikę net 33 sąsiuviniai, puslapiuose. Rašė juos ji ir paskutiniiais savo gyvenimo mėnesiais. Tuos dienoraščius ji labai brangino. Dar Stasei gyvai esant, teko keletą jų ir pačiai vartyti. Tąsyk, apsilankiusi Naujojoje Akmenėje, rinkau medžiagą apie Akmenės liaudies teatrą. Buvau gerokai nustebinta jos man parodytu dėmesiu ir skirtu laiku. Pusdienio pokalbiams neužteko. Pasiūlė pasilikti nakčiai. O tada... Ilgas, ilgas vakaras su Stasės draugais vartant albumus, knygas ir... tuos dienoraščius. Tuose pokalbiuose tąsyk dalyvavo ir Apolinaras Juodpusis. Stasė buvo pilna moteriško žavesio, Apolinaras skvarbių akių, paslaugus, bet neįkyrus. Vakaras užsitęsė. Vėliau visą naktį skaičiau man Stasės patikėtus dienoraščius. Nedaug kas iš to, kas buvo parašyta ten, sugulė į tą „Žemaičių žemėje“ 1999 m. išspausdintą publikaciją „Ir pabudo užmirštos vaidilos“ (Nr. 2, p. 22–25, 31). Tai, kas buvo itin asmeniška ir dar Stasės paslaptis, liko tik prisiminimuose...

Šiandien, kai jau Stasės nebėra, jos ilgametis bičiulis A. Juodpusis, kuriam Stasės artimieji tuos dienoraščius perdavė, kai kuriuos jų fragmentus išspausdino knygoje. Skaitai juos ir negali atsištiebėti tuo spalvingu, gyvenimo džiaugsmo ir kartu vienvietės pripildytu šios moters ir kultūros žmogaus gyvenimu. Ji – tarsi ilga praėjusio laiko epocha.

Koks buvo Stasės gyvenimo kelias, kokios pagrindinės jo stotelės? Knygos autorius į šį klausimą atsako jau pirmuosiuose jos puslapiuose. Įsiskaitykime:

Stasė Niūniavitė gimė 1923 m. sausio 20 d. tuometinės Šiaulių apskrities Tryškių valsčiaus Maldenių kaime (dabar – Telšių rajono savivaldybės teritorija). Tėvai – Ona Jarušaitytė-Niūniavienė ir Vincas Niūniava.

1930–1934 m. mokėsi Degimų pradinėje mokykloje, 1934–1939 m. – Viekšnių valstybinėje progimnazijoje, 1939 m. rugpjūčio 30 d. – 1942 m. gegužės 14 d. – Telšių gimnazijoje ir ją baigė.

Nuo 1942 m. rudens – Vilniaus universiteto studentė.

1943 m. vokiečiams uždarius Universitetą, nuo 1943 m. vasario iki 1944 m. birželio dirbo korektore Juozo Senkaus vadovaujame „Studijų biure“.

1944 m. birželio – 1944 m. lapkričio mėnesiais gyveno pas tėvus Maldenių kaime, dirbo įvairius ūkio darbus.

1944 m. gruodžio 25 d. – 1945 m. rugpjūčio 1 d. – Telšių Žemaičių dramos teatro aktorė.

1945 m. ruduo – 1946 m. kovas – Vilniaus universiteto studentė.

1946 m. kovo 8–9 d. – 1948 m. kovas – KGB rūmų kameros, Lukiškių kalėjimas, Pravieniškės.

1948 m. kovas – 1954 m. gruodis – žvarbi Uralo žemė: Turiskas, Verchniaja Tavda, Suchobezvodnoje lageriai.

1955 m. vasario 1 d. – 1955 m. liepos 27 d. – Šiaulių dramos teatro aktorė.

1955 m. rugsėjo 15 d. – 1958 m. balandžio 15 d. – Akmenės rajono Papilės kultūros namų (vieneri metai), Akmenės kultūros namų direktorė (meno vadovė).

1958 m. balandžio 15 d. – 1964 m. rugpjūčio 31 d. – Naujosios Akmenės kultūros rūmų dramos ratelio vadovė.

1957–1963 m. – neakivaizdinės studijos Vilniaus universiteto Istorijos ir filologijos fakultete.

1964 m. rugsėjo 1 d. – 1970 m. spalio 21 d. – Naujosios Akmenės vakarinės (pamaininės) vidurinės mokyklos mokytoja ir lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja antraeilininkė Naujosios Akmenės I vidurinėje mokykloje.

1970 m. lapkričio 1 d. – 1973 m. sausio 1 d. – Akmenės cemento gamyklos profsąjunginių kultūros rūmų vaikų sektoriaus vedėja.

1973 m. sausio 1 d. pervesta dirbti Akmenės cemento gamyklos profsąjunginių kultūros rūmų liaudies teatro režisierė.

1978 m. vasario 17 d. parašė pareiškimą senatvės pensijai gauti.

1989 m. spalio – 1991 m. ruduo – Politinių kalinių ir tremtinių sąjungos Akmenės rajono organizacijos pirmininkė.

1990–1995 m. – Akmenės rajono Tarybos deputatė.

2001 m. rudenį išvyko iš Naujosios Akmenės gyventi į Telšius.

2002 m. liepos 2 d. mirė Telšiuose, palaidota Tryškių kapinėse (Telšių r.).

Knygos įžangoje A. Juodpusis cituoja Stasės 1998 m. sausio 20–24 d. pažymėto dienoraščio citatą: „Būtų lengviau mirti, jei turėčiau ką palikti po savęs, ar tai parašytą knygą, ar vaikus su anūkais... O dabar nieko, visiškai nieko.“ Knygą už ją sudarė ir išleido jos mokinys ir bičiulis – A. Juodpusis.

Didžiąją knygos šaltinių dalį sudarė S. Niūniavitės dienoraščio sąsiuviniai (33), Viekšnių valstybinės progimnazijos Literatūros biuro laikraštis, leistas 1935–1938 m., 1941–1944 m. ėjęs laikraštis „Žemaičių žemė“, nuo 1919 m. leidžiamas žurnalas „Karys“, 1951–1961 m. leistas Akmenės rajono laikraštis „Pergalės vėliava“ ir nuo 1962 m. einantis to paties rajono laikraštis „Vienybė“, Lietuvos rašytojų mėnraštis „Metai“.

Leidinys sudarytas iš atskirų skyrių. Pirmasis – „Aštuoni Stasės Niūniavitės gyvenimo epizodai įžangos vietoje“. Juos keičia „Dienoraštis – kaip gidas“. Skaitydami knygą, tarsi su pačia S. Niūniavite praeiname visą jos gyvenimo kelią: vaikystę, rimtesnių mokslų metus, jaunystę, kai vienas kelio galas buvo Telšiuose, o kitas – Vilniuje. O vėliau – ta lemtinga byla Nr. 41227/3, pakeitusi visą daug žadančios ir talentingos jaunos poetės likimą. Tada – sugrįžimas į Lietuvą, rehabilitacija teoriškai bei praktiškai ir... posūkis į teatrą, jau visam gyvenimui, beveik treji metai Akmenėje, ilgi ir patys kūrybingiausi, ryškiausi pėdsakai to krašto kultūroje palikę metai Naujojoje Akmenėje, jos teatras, aktoriai, su kuriais tiek metų dirbta, jų sukurti vaidmenys. Leidinyje yra pateiktas ir jos pastatytų spektaklių sąrašas. Vėliau – keletas puslapių skirta švišvietai, S. Niūniavitės pedagoginio darbo istorijai. Na o tada – nemaža knygos dalis skirta jos pažintims ir susitikimams. Šie tekstai remiasi pačios S. Niūniavitės rašytų dienoraščių fragmentais. Ji bendravo, draugavo, kūrė, gyvenimu džiaugėsi, planus kūrė kartu

su rašytojais Aldona Liobyte, Antanu Vienuoliu, kaziu Boruta, poetais Justinu Marcinkevičiu, Pauliumi Širviu, Eduardu Mieželaičiu, Vytautu Mačerniu, Stasiu Anglickiu, aktorais Laimonu Noreika, Kazimiera Kymantaite, Potencija Pinkauskaite, režisieriumi ir aktoriumi Juozu Miltiniu, sportininku Vytautu Gerulaičiu, kompozitoriumi Benjaminu Gorbulskiu, dailininku Leonu Katinu, dainininke Beatrice Grincevičiūtė, literatūrologu Adolfu Sprindžiu ir daugeliu kitų savo amžininkų.

Svečiuodamasi jos bute Naujojoje Akmenėje tais 1999 m. stebėjaisi ten kabančių žymių dailininkų nutapytų kūrinių gausa. Tai buvo jos bičiulių kūriniai. Keli iš jų – Stasės portretai. Žiūrėdamas į juos galėjai pajauti, kad taip nutapyti gali tik menininkas, labai gerai pažįstantis ir mylintis pozuojantį žmogų... Jaunystėje Stasė tryško gyvenimo džiaugsmu, jos palankumo siekė daug jaunų, talentingų žmonių. Pati Stasė taip pat niekada nebuvo abejinga talentui, žmogiškumui, dėmesiu, vyriškam žavesiui ir patrauklumui. Deja to, kurį būtų sutikusi laiku ir su kuriuo būtų galėjusi pasilikti visam laikui, jai nepasisekė sutikti. Priartėjusių ir buvusių šalia buvo ne vienas, bet savo gyvenimo saulėlydyje ji liko viena, daugelį tųėjusiųjų šalia arba pati jau Anapilin palydėjusi, arba apie tai, kad jie pasitraukė Anapus, perskaičiusi laikraščiuose, radijo, televizijos laidose, informaciniuose pranešimuose išgirdusi...

Daugelis Stasę pažinojo ir kaip aktyvią visuomenininkę. Šiai jos gyvenimo pusei knygoje taip pat skirta nemažai vietos. Na o tada – keli puslapiai tam nepamirštamam charakteriui... charakterėliui... Autorius rašo: „Ko nesame prisiklausę apie režisierės S. Niūniavitės charakterį: spalvingas, prieštaringas, švelnus, sunkus, nesugyvenamas, nevaldomas...“ Kaip ten bebūtų, bet ji buvo asmenybė. Jei ji būtų buvusi kitokia, Stasės Niūniavitės nebūtų buvę...

Knygoje A. Juodpusis atidavė pagarbą ir buvusiems S. Niūniavitės teatro bendražygiams, Anapilin jau pasitraukusiems Stasės ir savo paties bičiuliams: Laimai Tupikienei (1935–1989), Sigitui Žalneravičiui (1935–2011), Antanui Stungiui (1929–1979), Janinai Staniulionienei (1926–2007), Borisui Kondratjevui (1936–1999), Danguolei Petravičienei (1926–1997), Algimantui Šarkiui (1936–1999) ir kitiems.

Knygoje pasakojama ir apie S. Niūniavitės paskutiniuosius gyvenimo metus Naujojoje Akmenėje, išvykimą į Telšius ir gyvenimą ten bei IŠEJIMĄ, režisierės atminimo įamžinimą.

Išspausdintas ir nemažas pluoštas S. Niūniavitės kūrybinio palikimo. Pirmasis eilėraštis, skirtas draugei, datuotas 1939 metais. Meniniu požiūriu iš jaunystės metų kūrinių vienas iš vertingiausių sukurtas 1946 m. gruodžio 14 d., kalint Vilniaus Lukiškių kalėjime:

### TAVE KAIP BALŲ OBELĮ

Ko vėjas užavo šią gruodžio naktį  
Ir grojo man melodijas senų dienų?  
Tu išeini, Mamyt, nebaigus pasakų pasekti,  
O speige šąla ašaros tavo akių...  
Tu pasakyki, viską paskyki,  
Kad už tėvynę miršta sūnūs nekalti...  
O mes čia liksim liūdesy ilgėtis  
Naujos aušros sustingusioj nakti...  
Tu paprašyk, Motul, namo parėjus,  
Kad obelys visais žiedais žydėtų.  
Ir aš tada iš Sibiro parlėksiu  
Tave kaip baltą obelį apglėbti...

Leidinyje išspausdinta nemažai ir S. Niūniavitės publicistikos darbėlių, jos laiškų, dienoraščio fragmentų. Yra ir S. Niūniavitė gerai pažinusių kultūros, meno žmonių prisiminimų: Klaipėdos universiteto profesoriaus, teatrologo Petro Bielskio, nepriklausomų teatrų asociacijos prezidentės Stasės Varanuskaitės-Lukšienės, teatrologės, dramaturgės Gražinos Mareckaitės, režisieriaus Vaclovo Vičiaus, Klaipėdos universiteto Režisūros katedros docento Gedimino Šimkaus, kultūros darbuotojos, buvusios Naujosios Akmenės liaudies teatro aktorės Laimutės-Teresaitės-Čajauskienės, buvusios Naujosios Akmenės cementininkų kultūros rūmų direktorės ir mėgėjų teatro dalyvės Irenos Stefanijos Jakubauskaitės-Šmaizienės, buvusio Akmenės cemento gamyklos profsąjungos kultūros rūmų direktoriaus Jono Foko, pedagogo, veterano, buvusio Akmenės rajono Kultūros skyriaus vedėjo Vytauto Balčiūno, buvusios Akmenės cemento gamyklos ekonomistės Janinos Stanulionienės, Naujosios Akmenės liaudies teatro narės Budonijos Teresaitės-Trošinos, pedagogo, veterano, Akmenės vidurinės mokyklos mokytojo, direktoriaus Kazimiero Pakelčio, Akmenės rajono Švietimo skyriaus vyr. specialistės Andromedos Gedaminskaitės-Makselienės, literato, Naujosios Akmenės vidurinės mokyklos auklėtinio Henriko Bakano, Stasės bičiulės („vaiko“) Palmiros Norušaitytės-Barkuvienės.

Knygoje pateiktas ir svarbiausių straipsnių, paskelbtų apie S. Niūniavitę bei susijusių su jos gyvenimu ir kūryba, sąrašas. Spausdinami ir jos vieni iš paskutiniųjų eilėraščių (abu 2000 m. birželio 20 d. išspausdinti Akmenės rajono laikraštyje „Vienybė“):

### PAVYDŽIU VILKEI

Kokia aš moteris, Viešpatie!  
Pavydžiu net vilkei šile:  
Vilkiukai prie motinos šono  
Sapnuoja jos letenėles...

O aš dažnai sapnuoju  
Negimusius savo vaikus,  
Kurie bėga per žydinčią pievą  
Ir šaukia: „Motule, kur tu?“

### LINKĖJIMAI JAUNYSTEI

Žiūriu į liepsną –  
Pati buvau liepsna.  
Degiau, kol lietūs užgesino.  
Dabar smilkstu lyg žalias pagalys.  
Svajonių žiedlapius nudraskė vėjai,  
O viltys nuplaukė su debesų laivais.  
Nepajutau – senatvė jau atėjo.

Už nepavykusį gyvenimą atleiskit man, dievai!  
Linkiu jaunystei aukšto skrydžio:  
Ne smilk, o degti švyturiu audroj,  
Kad nereikėtų apraudot jaunystės  
Klaidžių kelių ir nuodėmių sunkių.  
Liepsnokit lauzu, šviesia liepsna nušvieski,  
Perkūnijos ir audros tegu plėšosi širdy!  
Ir ašarai akyse tviskant,  
Praskrisk lyg žaibas niūrioje nakti.